

MEZEI BÖLCSŐK ÉSZAKON

A mezei bölcső hosszú botokból szerkesztett állványra felfüggesztett keret vagy vázsonponyva. Egy-másfél éves korig szolgált csecsemők, kisgyermek elhelyezésére, altatására nyári munkavégzés idején. A Felföld nagyobb részén a 20. század első harmadáig használatban maradt. Egyik jellegzetessége volt a régi hagyományos eszközkészletének. Ez a tény azonban nem derül ki sem a Bakó Ferenc által szerkesztett „palóc monográfiá”-ból, sem a magyar bölcsőformákat átfogóan ismertető, dokumentáló művekből (*Magyar Néprajzi Lexikon*, *Magyar Néprajzi Atlasz*, *Magyar Néprajz IV. Életmód* című kötete). Pedig három szerkezeti típusának és népnyelvi elnevezéseinek földrajza rávilágít az északi magyar népterület belső tagoltságára és szomszédnépi kapcsolataira is.

Gabnay Ferenc a bölcsők egyetemes kultúrtörténetét felvázoló, úttörő tanulmányában már 1900-ban részletgazdag (bár méreteket nem közlő) leírást adott az egyik mezei bölcső-típus szerkezetéről és tartozékairól. Gödöllőről és Mezőkövesdről rajzon és fényképen is bemutatta a gúla alakú állványra függesztett bölcsőkeretet, s leírta az állvány felállításának, rögzítésének módját. A gödöllői bölcső fényképén jól látható a vaskarika és a gúla csúcsában érintkező botvégek összekötésére szolgáló szijjzat. Mezőkövesdről az alábbi leírást adta: „*Itt is három rúd van, felső végükön egy-egy karikavégű szöggel, melyek közös nagyobb vaskarikába vannak felfűzve. Két rúdon aztán egy-egy horgas szög van, a melyekre madzag vagy vékony szij segítségével saraglya-alakú ágvalkotmányt akasztanak, ezt aztán párnával rakják ki, ha kis vendéget kap, könnyen hintázzák, s a sátort napvilág ellenében ponyvával le is takarják.*”¹ Ez a leírás sajnos nem közli a tárgyak és alkatrészek helyben használt népi neveit. A matyók „saraglya-alakú” bölcsőkerete azonban jól láthatóan megegyezik a palócok *kosolya* elnevezésű függő bölcsőjének formájával.

1906-ban Bátky „függő bölcső” néven egy teknőt mutat be rajzon, amit a mennyezetre függesztve bölcsőként használtak. A Néprajzi Múzeumba a ruténektől bekerült tárgyról megjegyzi, hogy van pálcákból is hasonló alakú. Példa rá az a mezei bölcső, amelynek a rajza egy Palócföldről, Maconkáról származó tárgyról készült. Ezt *bölcsősátor* néven közli, s megjegyzi: „*Három karót gúlaalakúra a földbe szúrnak, s erre kötik rá a bölcsőt, és lepedővel letakarják.*”² A Maconkáról származó mezei „bölcső” valójában egy téglalap alaprajzú keret fából, hajlított lécbordákkal, de Bátky sem a rajzon látható állvány, sem a léckeret helyi nevét nem közölte.

Viski *A magyarság néprajza* I. kötetében megjelölt *Bútor* fejezet végén a szobai függő bölcsőteknőt a szlovák, ruszin, román tájak tárgyaként említi, és hozzáteszi: „*Ez a hinta-bölcső magyar házban ma már elég ritkaság, de [...] egykor általános volt.*”³ Nemcsak a „hinta-bölcsőt” tartja ritkaságnak magyar házban, de a mezei bölcsőkről sincs érdemi mondanivalója: „*Bár nem bútor, röviden megemlítjük azt*

¹ Gabnay 1900. 75–77. 25. és 26. ábra

² Bátky 1906. 167. 56. tábla, 7. és 9. ábra.

³ Viski 1941. 248.

a lepedőből rögtönzött s bizonyára igen régi alkalmatosságot [...], amit a lepedő két-két csücskének összefogásával és felfüggesztésével szerkesztenek ideiglenes gyermekringatónak. Arató- vagy más mezei munkában levő asszonyok az ilyen bölcsőnek valami állványt is rögtönöznek.”⁴ A kapcsolódó tárgyneveket Viski sem említi.

A hazai bölcsőtípusok első rendszerező áttekintését Herkely Károly végezte el, döntően a Néprajzi Múzeum tárgy- és fényképgyűjteménye, valamint az 1930-as évekig terjedő néprajzi szakirodalom alapján. Figyelmét elsősorban a tárgyak formájára, külföldi párhuzamaira irányította, de helyenként a tárgynevek rögzítésétől sem tartózkodott. Az északi népterület néhány pontjáról saját tereptapasztalatait, rajzait közli, de nem végzett kiterjedt tárggyűjtést és dokumentálást.⁵

A hazai bölcsőtípusok történetét feltáró munkáiban Csilléry Klára is főként Herkely előmunkálataira és a Néprajzi Múzeum gyűjteményeire támaszkodott, amikor a mezei bölcsőket ismertette. A botokból szerkesztett bölcsőállványnak két fő típusát különítette el: a) három rúdból összekapcsolt gúla, b) négy karóláb által hordozott vízszintes rúd. Rendszerezésében az állványra függesztett fekvőhely három típusa a következő: 1. sarkainál fogva felkötött abrosz, ponyva, azaz *lepelbölcső*; 2. két rúdra vagy téglalap alakú keretre feszített *vászonbölcső*; 3. félkörösen hajlított lécbordákkal készült, téglalap alakú bölcsőkeret.⁶

Csilléry a mezei bölcsőről közölt lexikon-szócikkben is felhívja a figyelmet arra, hogy a mezei bölcsőhöz készült fekvőhely esetenként a lakásban is bölcsőként szolgált (pl. a mennyezetre felfüggesztve), de neve mindig különbözött az ott használatos talpas bölcsőkétől. A mezei bölcsők elnevezései igen változatosak. Csilléry felsorolásában „az állvány neve pl. *hintafa, ringetőfa, tacska, kolyesz, vitolla*, a fekvőhelyé: *hintaruha, kengyeles ruha, tacska, ponyus, kosolya*.”⁷ Sajnálatosan megfelelnek a bölcső-fekvőhelyek 2. típusának nevére, amit Herkely idézett cikke *bellő* néven említ Upponyból (Borsod m.), s melynek más alakváltozatait is érinti (*bellőke, belejke*).

Csilléry a magyar bölcső eredeti formáját nyomozó nagy tanulmányában és a népi lakáskultúra kialakulásának kezdeteit megvilágító könyvében a függő bölcső, s így a mezei bölcső számos adalékát sorakoztatja fel (részint lábjegyzetek formájában), de a *Magyar Néprajzi Atlasz* tárgyunkhoz tartozó két térképének tanulságait csupán utolsó nagy összefoglalásában, a *Magyar Néprajz IV. Életmód* című kötetében hasznosíthatta.⁸

Az MNA (*Magyar Néprajzi Atlasz*) 1958-ban sokszorosított kérdőívének 67. témalapja típusrajzokkal kiegészítve ölelte fel a bölcsőkre vonatkozó kérdéseket. Sajnos nem adta meg sem a bordás léckeret, sem a két rúdra vagy téglalap-alakú keretre feszített vászonbölcső típusrajzait. Ezzel megnehezítette az emlékezet alapján végzett adatgyűjtést, s valójában a kérdés lényegéről, a baba fekvőhelyének formájáról mondott le. A függő bölcsőre vonatkozó kérdések között egyébként is keveredtek a szobai és a mezei alkalmatosságokra irányuló kérdések, továbbá az alkalmi és a kimódolt megoldások, valamint a rendszeresen használt tárgyak és eszközök. A té-

⁴ Viski 1941. 249.

⁵ Herkely 1937. 366–375.

⁶ Csilléry 1980. 588–589.

⁷ Csilléry 1980. 589.

⁸ Csilléry 1966. 8., 23–24.; Csilléry 1982. 118–119.; Csilléry 1997. 412–414.

malapra adott válaszok kiértékelését nehezítette a tárgyat nem ismerő terepmunkások felületes munkája, számos északi kutatópont esetében teljesen használhatatlan, értékelhetetlen gyűjtése. A téma feldolgozását végző munkatárs, Morvay Judit sem tisztázta előre a rendszerezés kategóriáit. Így történhetett, hogy az MNA 258. térképlapja a mezei bölcsők állványainak két típusa mellett két alkalmi megoldás elterjedését is szemléltetni kívánja, s azokkal zavarja meg a gúla alakú bölcsőtartó állvány, illetve a keresztlábakra fektetett tartórúd, mint bölcsőállvány területi elrendeződésének képét. Ez a térkép semmit sem mond a baba fekvőhelyéről, a tulajdonképpeni bölcsőről. Az atlasz 259. térképlapja a „Mezei bölcsők neve” címet kapta. A jelmagyarázat teljes zavart tükröz, hiszen együtt találjuk benne a fekvőhelyhez használt vászonponyva neveit (*lepedő, abrosz, hamvas, ponyva*), az állvány és részeinek neveit (pl. *hintafa, hintó, limba, lóba, vitorla, sátor*) és a fekvőhely neveit (*bellő, kosolya, ringő, rengő*). A térképen feltűnően sok kutatóponton találjuk az értelmezhetetlen „egyéb” kategória jelét.⁹

Ilyenformán a formák, típusok és a terminológia kapcsolata tisztázatlan marad. Ezek a térképek – a kategóriák előzetes meghatározásának hiányában – fogalmi zűrzavart tükröznek, s alkalmatlanok a típusos formák és az igazán fontos terminusok földrajzi elterjedtségének körvonalazására. Pedig a szóföldrajzi adatok számának gyarapodásával az északi népterület mezei bölcsőinek elterjedtsége támpontokat nyújthat a népi kultúra és társadalom jellemzéséhez és belső tagoltságának megvilágításához.

A botokból összeszerelt bölcsőállványok két típusa közül a három rúdból összekapcsolt gúla a fejlettebb forma. Ezt használták az Ipoly és a Bódva folyó között húzódó északi sávban szinte kizárólagosan, s az Északi Középhegység déli, síksági előterében is (1. kép). A másik forma, a négy karólábra fektetett vízszintes rúd az előbbinél kezdetlegesebb, nehezkesebben felállítható bölcsőállvány. Ezt használták a Bódvától keletre elterülő tájakon Abaúj, Zemplén, Ung, Bereg, s itt-ott Szabolcs magyar falvaiban is. A szlovák-magyar nyelvhatár közelében, Nyitra, Bars, Hont keskeny sávjában is kimutatható ez a forma.¹⁰ Ehhez a „négy lábú” állványhoz kapcsolódik a sarkainál fogva felkötött abroszból, ponyvából – szilárd ágykeret nélkül – készült *lepelbölcső*, a függőbölcsők, s köztük a mezei bölcsők legkezdetlegesebb formája (2. kép). Lepelbölcsőt a szobában, az anya ágya fölött is felfüggeszthettek egyetlen lepedő, abrosz, hamvas felhasználásával, szilárd ágykeret nélkül. Domaházán ezt *ringőnek* nevezték, szemben a földön ringatható *bölcsővel* (talpas bölcső), s az ágykeretes *bellőkével*. Ezzel az ágykeretet nem alkalmazó lepelbölcső-

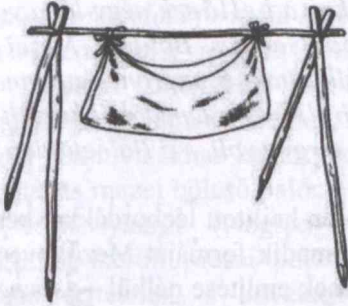
1. kép
Bölcsősátor. Mezei bölcső udvaron
felállítva. Rimóc (Nógrád m.)
Tagán G. felv. 1934.
Néprajzi Múzeum, F 70647

⁹ MNA IV. 258–259. térkép. Szerző: Morvay Judit

¹⁰ MNA IV. 258. térkép. Szerző: Morvay Judit

vel lehet kapcsolatos a *ringő*, *ringó*, *rengő* tárgynév a Bódvától keletre egészen Szatmárig elnyúló területsávban és Nógrád megye középső részein.

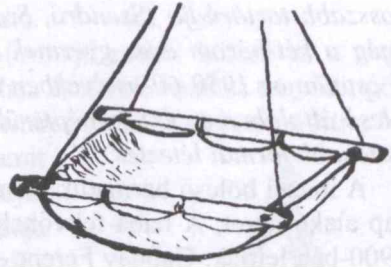
A mezei bölcsők második formája a két botra vagy téglalap alakú keretre feszített vászonbölcső (3. kép). Ennek leggyakoribb neve *bellő*, *bellőke*, *belejke*. A Néprajzi Lexikon ezt a szót (és alakváltozatait) a mezei bölcsők nevei között nem említi. Az MNA 259. számú térképe (*Mezei bölcsők neve*) mindössze két gömöri és egy abaúj-tornai kutatópontról jelzi. Ezt a bölcsőformát először Herkely Károly örökítette meg rajzon Upponyban, mint a Borsod megyei barkók között talált formát, s közölte ottani nevét, a *bellő* szót.¹¹ A közeli Dédesen szintén talált egy hasonló, átmeneti változatot, de annak rajzát nem közölte. Dél-Gömörben, az ún. Erdőhát falvaiban élő barkók sajátos szavai közül már 1867-ben kiemelték a 'függő bölcső' jelentésű *belejke* szót.¹² Domaházán (Borsod m.) az 1920-30-as évekig hordták ki a mezőre a babákkal a *bellőkét*, a három *vitrolafára*, egyenes rúdra állított mezei bölcsőt. Botjait az asszonyok a *hamvas*, a *batu* tetején átdugva vitték magukkal a hátukon.¹³ Domaházán a szobában felfüggesztett vászonlepedő neve *ringő* volt.

2. kép

Négy lábú állványra kötött *ringő*.
Mogyoróska (Abaúj m.)

MNL 3. kötet 588. oldal ábrája nyomán

3. kép

Bellő. Keretre feszített vászonbölcső rajza.
Uppony (Borsod m.)

Herkely Károly 1937. 367. oldal 3. ábra nyomán

A közeli Medvesalján a szegényebb otthonokban a csecsemőt a mennyezetre függesztett bölcsőbe, *bellő*be tették. Az anya ágya fölött a födémgerendába két erős kampót vertek, s azokra kötéllel kis teknőt, hamvast vagy lepedőt függesztettek. Olykor a mezőn használatos *kosolyát*, *bellőt* is használták ezen a módon. A határban gúla alakú állványra (*vitolla*) függesztett vászonkeretet, a hamvasból készült mezei bölcsőt szintén *bellőnek*, *bellőkének* nevezték.¹⁴ A mezei bölcsőnek ez a formája, valamint a *bellő*, *bellőke* tárgynév Észak-Borsod és Dél-Gömör területén a legtöbb településen ismeretes volt, összefüggő szófeldrajzi képet mutat. A szótérképhez azonban nem kapcsolható szorosan a bölcsőforma elterjedtsége. Ugyanis a gyűjtők a formát lényegesen ritkábban rögzítették, mint a tárgynevet. Távolabb (pl. Húgyag, Nógrád m.) a szónak is csupán szórványos előfordulásai adathatók.

A *bellőt* a dialektológia „palóc tájszó”-nak nevezi. A szó eredete ismeretlen, talán gyermeknyelvi szó. Felmerült török származtatásának ötlete is, mégis inkább

¹¹ Herkely 1937. 367., 374.

¹² Hunfalvy szerk. 1867. 88.

¹³ Paládi-Kovács 1982. 68.

¹⁴ Dám–D. Rác 1986. 126.

belső fejlődésű szónak fogható fel. Származéka a *bellőke*, *belejke*, *belleke* is.¹⁵ Az upponyi bellőhöz hasonló formát mutat a név nélkül közölt „csángó függőbölcso” Nyén (?) községben. Két botra és két rövidebb pálcára mint keretre erősebb vásznat varrnak öblösen a csángó asszonyok és kész a bölcso.¹⁶

Bellőnek nevezett mezei bölcso-t a Sajó és a Bódva folyó által határolt területen is használtak az 1950-es évekig. „*Botokból és a batyuzáshoz használt vászonlepedőből készített mezei bölcsojüket a Bódva-vidék asszonyai bellőnek nevezték. Ezt a szót használták az elmagyarosodott szlovákok is (pl. Tornaszentandrás lakosai). A három bellőfát az asszonyok otthonról vitték magukkal a batyuban és a határban gúla alakban felállították. Seprőnyél vastagságú, 160-170 cm hosszúságú botokat használtak hozzá. A gúla csúcsát vaskarikával fogták össze (Tornaújfalú). A felső harmadnál egy-egy kis kampó volt a bellőkarón, amihez a lepedő korcait megkötötték. Ebbe a függőbölcso-be fektették a tácsiból kibontott csecsemőt, a tácsiruhát pedig fölé terítették a gúlára, hogy árnyékot adjon. Három bellőfából készült gúla formára főként északon emlékeznek (Lucska, Tornaújfalú, Hidvégardó, Bódvaszilás, Komjáti, Szin, Égerszög). A középső és a déli részeken a bellőnek négy lába volt, s egy hosszabb tartórúdja (Szendrő, Szalonna, Borsod, Galvács, Boldva). Mezei bölcso-t még a két-három éves gyermek számára is állítottak. Szendrőn, Szalonnán a bellő csupán az 1950-60-as években maradt el. A bellő és a lepedőből készült mezei bölcso általában az északi népterület jellegzetes tárgya volt, s a Palócföldön még változatosabb formái léteztek.*”¹⁷

A mezei bölcso harmadik formája a félkörösen hajlított lécbordákkal készült téglalap alakú keret. A baba-fekvőhelynek ezt a harmadik formáját Mezőkövesdről már 1900-ban leírták. Gabnay Ferenc – a tárgy nevének említése nélkül – „*saraglyalakú ágy-alkotmány*”-t említ.¹⁸ A tárgy neve a Börzsöny és a Bükk-hegység közötti területsávon *kosolya*. Ez a név utal a tárgy formájára, a ritkásan elhelyezett, hasított és hajlított kávákkal bordázott léckeretre. A *kosolya*, *kasolya* szláv jövevényszó, mely az északi magyarság nyelvében 1792 óta adatolható.¹⁹ 'Bölcso' jelentése az MNA kéziratos gyűjtőfüzeteiben Ipolybolyk, Maconka, Bodony, Bárna, Erdőkövesd kutatópontról van adatolva, az ÚMTSz Óbást, Maconka, Mátraalja, Szihalom helymegjelöléssel közli (4. kép). Első tájszótárunk 1838-ban Gömör–Kishontból ismeri, ezt az adatát vette át Szinnyei *Magyar tájszótára* is.²⁰ A *Palóc tájszótár* szerint Bernecebarátiban a *kosolya* 'három faragott falábra akasztott mezei vászonbölcso'.²¹ Ez a meghatározás sajnos nem utal a tárgy formájára. Említést érdemel, hogy a *kosolya*, *kosolyó* szónak Jászkiéren, Mezőkövesden 'szalmaágy, fekvőhely' jelentését is feljegyezték. Szihalom és Mezőkövesd szomszédsága alapján joggal feltehető, hogy a Gabnay által megörökített, bordás bölcso-keretet ezzel a szóval nevezte meg a kövesdi matyóság is. Rimócon (Nógrád m.) a három rúdból összeerősített állvány

¹⁵ Gombocz–Melich I. 1914–1930. 350.

¹⁶ Gabnay 1900. 77–78. 27. ábra

¹⁷ Paládi-Kovács 1999. 366.

¹⁸ Gabnay 1900. 77.

¹⁹ Kniezsa 1955. I. 258.

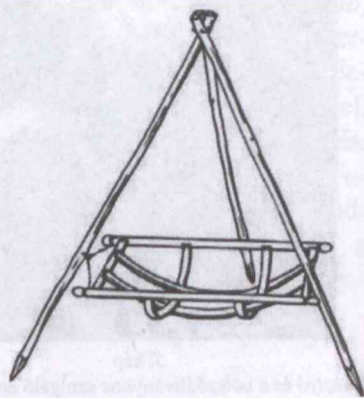
²⁰ ÚMTSz 3. 503.; MTSz I. 1185.

²¹ Tóth 2007. 154.

neve *vitolla*, a fakeretes, hajlított bordázatú bölcsőé pedig *kosolya*.²² Mátraderecskén (Heves m.) Lukács Lászlónak sikerült megörökítenie a *kosolya* háton szállításának módját is (5. kép). Ott a baba „feltacsázása”, hosszú vászonkendővel történő felkötése és a *kosolya* szállítása összekapcsolódott. Harmadik tárgyuk volt a „négy lábú” hátitarisznya, amiben az elemózsiát szállította az asszony a mezőre.²³

A *kosolya* szó és a bordázott léckeret összekapcsolódása a vizsgált esetekben teljesen egyértelmű. Ezért ezt a bölcsőformát *kosolya*-formának is nevezhetjük. A „*kosolya*-formájú bölcső” elterjedésének keleti határa Heves és Borsod megye régi határvidékén lehetett. Megtalálták emlékét Nógrád és Gömör érintkező vidékén, a Medvesalján is, ahol a mezei bölcsőnek két formáját írták le. „Az állvány mindkét esetben azonos, azaz három, felső végükön összekapcsolt karót állítottak, melyek gúla alakot alkottak. Ezt Medvesalján *vitollának* nevezik. Az állványra hamvast vagy lepedőt kötöttek. Az így készült bölcsőt szintén *bellőnek*, *bellőkének* hívják. A Medvesalján azonban a *bellő* mellett használták az ún. *kosolya*-t is, az állványra téglalap alaprajzú keretbe foglalt, félkörösen hajlított lécbordákból álló, félhengeres bölcsőnek megfelelő formájú keretet kötöttek, s azt vászonnal bélelték ki.”²⁴ Napsütés ellen a gyermeket a *vitollára* terített hamvas védte.

Eddigi ismereteink szerint a *kosolya*-formájú mezei bölcső és a tárgynev elterjedtsége a Máttra-vidékéhez, Észak-Heveshez és a vele határos nógrádi, gömöri, borsodi peremvidékhez kapcsolódott. Ezzel szemben Herkely tévesen állítja, hogy a háromlábú mezei bölcső palóc neve *kolyesz*, amit egy Sóshartyánról (Nógrád m.) a Néprajzi Múzeumba került mezei bölcső leltári cédulája nyomán feltételez, s következtet belőle szláv hatásra.²⁵ Az MNA kutatópontjai közül egyedül Karancskeszin jegyezték fel a *koleszka* terminust, mint a gúla alakú állvány nevét. E két település nyomán, s kissé elnagyoltan mondhatnánk „Karancs-vidéki” tájszónak, de a Palócföld egészére semmiképpen sem vonatkoztathatjuk. Gunda a Garam mentén a talpas függő bölcső, azaz szobai bölcső nevéként jegyezte fel a *koleszka* szót.²⁶ Ez a szlovák jövevényszó az északi magyar népterületen azonban inkább használatos ’bizonyos szekérféle’, illetve ’kezetleges ágy, fekvőhely’ jelentésben. A szláv hatást a mezei bölcsők tekintetében nem a *kolyesz*, hanem a *kosolyó* szó képviseli. A háromlábú gúla alakú bölcsőállvány nevével pedig azt kell megjegyeznünk, hogy az MNA kutatópontjain többnyire a *vitolla* szót említik (pl. Maconka, Bodony, Domaháza, Nagybalog, Cakó), s ezt a tárgynevet találjuk a publikációkban is (pl. Rimóc, Medvesalja). Helyenként a *sátor* is felbukkan (pl. Uppony, Berzété), minthogy a

4. kép

Kosolyó. Bordás bölcsőkeret gúla alakú állványon. Maconka (rég. Heves m.) Bátky Zs. 1906. 167. oldal 52. tábla 9. ábra és az MNL 3. kötet 589. oldal ábrája nyo-

²² Csilléry 1966. 23.

²³ Lukács 1978. 58.

²⁴ Dám-D. Rác 1986. 126.

²⁵ Herkely 1937. 368–369.

²⁶ Gunda 1940. 228.

napsütés ellen *baturuhát* (*hamvas, abrosz, korcos*) vagy gyermekhordó kendőt (*tacska, tácsi*) szoktak a bölcső fölé teríteni.

Pest megye északi részein, Hont megyében, a Kisalföld és a Dunántúl egyes részein a mezei bölcső állványának neve többnyire *hintafa*, a bölcsőé *hinta, hintóka*. Ezt tükrözi az MNA 195. térképe, melyen a *hintó* szó is feltűnik szórványosan a Kisalföld peremén, Abaújban, a Szilágyságban és még Erdélyben is. Formája többnyire gúla alakú. Turán (Pest m.) „*A határban a gyermek hintafán volt, három egymáshoz illesztett, összekötött karón, amelyre a hamvast kötötték.*”²⁷ Kemencén (régii Hont m.) szintén rúdgúla volt a *hintafa*, a rajta függő lepelbölcső neve pedig *hintaruha*.²⁸ Bernecebarátiban (régii Hont m.) három vagy négy falába volt a *hintafának*, amire a „*hintázó mezei bölcsőt*”, lepelbölcsőt felkötötték.²⁹ Ott még a *kosolyó* szót is feljegyezték, de a szakirodalmi adatokból és az MNA kérdőfüzeteiből úgy látszik, hogy a kis ágykeret, a bordás bölcsőkeret nem volt használatos a *hintafának* sem az északi és kisalföldi, sem a dunántúli vidékein.

5. kép

Kosolyó és a bölcsőállványhoz szolgáló botok szállításmódja. (Mátraderecske, Heves m.)

Lukács L. felv. 1971.

6. kép

Kosolyó és a bölcsőállványhoz szolgáló botok szállításmódja. Ugyanazon asszony előlről, *tacska*val felkötött unokájával. (Mátraderecske, Heves m.)

Lukács L. felv. 1971.

Abaúj, Zemplén, Ung és Bereg tájain a négy lábön nyugvó, fekvő rúdra felkötött lepelbölcső neve *ringő, ringó, rengő*, állványának neve *ringőfa* (pl. Mogyoróska, Abaúj m.), *ringetőfa* (Velem, Vas m.).³⁰ Ott a bölcsőhöz ágykeretet nem használtak, a gyermeket közvetlenül a *ringőre* felkötött *kengyeles ruha* vagy *ponyus* öblébe fektették. A *ringő* a magyar nyelvterület túlnyomó részén különböző bölcsőfélék nevéként használatos. Palócföldön az ágy elé állított alacsony lócát nevezték *ringőnek, ringónak*. Bizonyára azért, mert a palóc menyecske azon helyezte el éjsza-

²⁷ Fél 1937. 91.

²⁸ Csilléry 1966. 22.

²⁹ Tóth I. 2007. 122.

³⁰ Csilléry 1966. 6.; Gráfik 1988. 173.

kára kis teknőben alvó pólyás gyermekét, hogy az ágyból kinyúlva ringathassa, és magához emelhesse, amikor a baba felsír. A *rengő* szó 'bölcső' jelentése 1618 óta adatható.³¹

Összegzésül az alábbi megállapítások tehetők:

1. Az északi népterületen a mezei bölcső három ismert típusa közül a hajlított lécbordákkal készült bölcsőkeret, a *kosolyának* nevezett rácsos forma a Mátra és a Medves közötti térségben volt használatban a 20. század első harmadában, felében. Észak–Borsod, Torna és Dél–Gömör összefüggő térségében a *bellő* (*bellőke*, *belejke*) elnevezésű, téglalap alakú keretre feszített vászonbölcső maradt használatban az 1930-40-es évekig. A tágabban értelmezett Palócföldhöz elsősorban ez a két forma tartozik, de a szorosán vett Palócföld főként az előbbivel jellemezhető. A Barkóság a *bellővel* elválik tőle, s inkább az északi és keleti szomszédságával alkot egységet. A két tárgyforma és a két tárgynév területe közötti határ Borsod megye Hevessel, Nógráddal érintkező határain húzódik.

2. A mezei bölcsők elterjedtségének északi sávja többnyire egybeesik a gyermekhordó kendők területével.³² Helyenként (pl. Gyöngyöspata, Heves m.) a lepelbölcső neveként említik a *tacska* szót. Ehhez kapcsolódik ugyanott a *tacskafa*, ami a bölcsőállvány neve.³³ Az 5. és 6. képen látható nagymama hátán viszi a *kosolyó* bölcsőkeretét, a *vitolla* rúdjaival és a „négy lábú” hátitarisznyát, s mellére kötve, fél vállán tartva *tacska*-ban cipeli unokáját.

3. A mezei bölcsők nevei közül a nagyobb elterjedtséget mutató *ringő*, *bellő*, *hinta* belső fejlődésű szó.³⁴ Említettük, hogy szláv eredetű a *kosolyó*, s ennek elterjedtsége leginkább kapcsolódik a 'gyermekhordó kendő' jelentésű *tacska* szó területéhez. A bölcsőtartó állvány neveként használatos *vitolla* nyilvánvaló névátvitel, miként a *sátor* is az. A *ringőfa*, *hintafa*, *bellőkaró*, *tacskafa* szintén belső fejlődés, szóösszetétel eredménye. A batyuzó lepedők neveinek (pl. *hamvas*, *korcos*, *kengyelles ruha* stb.) a mezei bölcsők szóanyagában nincs sok jelentősége. Ugyanez mondható el az olyan elszigetelten felbukkanó tárgynevekről is, mint a *kolyesz* vagy a bukóvínai székel *krincsó*.

IRODALOM

BÁRCZI Géza

1941 *Magyar szófejtő szótár*. Egyetemi Nyomda, Budapest.

BÁTKY Zsigmond

1906 *Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére*. Hornyánszky Viktor, Budapest.

CSILLÉRY Klára, K.

1966 A magyar bölcső eredeti formája. *Néprajzi Értesítő XLVIII*. 5–47.

1980 Mezei bölcső, in: ORTUTAY Gyula főszerk. *Magyar Néprajzi Lexikon III*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 588–589.

1982 *A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

³¹ Magyar Nyelv 1968. 228.; Magyar Nyelvőr 1959. 225.

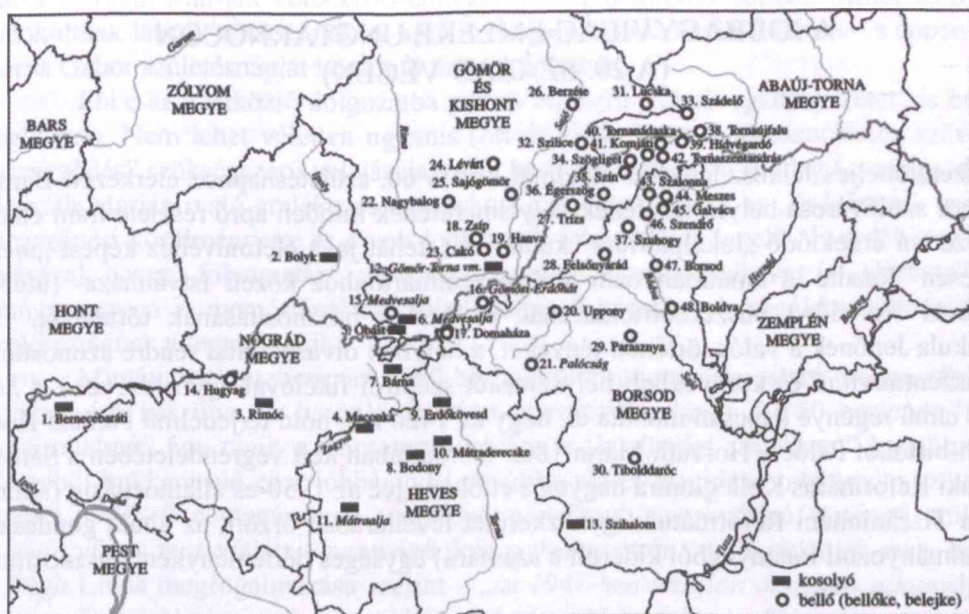
³² Paládi-Kovács 2009.

³³ Csilléry 1982. 118.

³⁴ Bárczi 1941. 122., 256., 259.; Gombocz–Melich 1914–1930. I. 350.

- 1997 Lakáskultúra, in: BALASSA Iván főszerk. *Magyar néprajz IV. Életmód.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 327–415.
- DÁM László – D. RÁCZ Magdolna
1986 *Lakóházak Dél-Gömörben.* Gömör néprajza VII. KLTE Néprajzi Intézet, Debrecen.
- FÉL Edit
1937 A turai viselet. *Néprajzi Értesítő.* XXIX. 84–105.
- GABNAY Ferenc
1900 A bölcső. *Természettudományi Közlöny* XXXII. 62–88.
- GOMBOCZ Zoltán – MELICH János
1914–1930 *Magyar etymologiai szótár* I-II. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- GRÁFIK Imre
1988 Vas megyei bölcsőtípusok. *Vasi Szemle* XLII. 170–191.
- GUNDA Béla
1940 Jelentés 1939. nyarán végzett néprajzi tanulmányutaimról. *Néprajzi Értesítő* XXXII. 226–230.
- HERKELY Károly
1937 Bölcsőtípusok hazánkban. *Néprajzi Értesítő* XXIX. 366–376.
- HUNFALVY János szerk.
1867 *Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének leírása.* Emich G., Pest.
- KNIEZSA István
1955 *A magyar nyelv szláv jövevényszavai.* I. 1-2. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LUKÁCS László
1978 Az emberi erővel végzett teherhordás módjai és eszközei Mátraderescskén, in: BAKÓ Ferenc szerk. *Mátraderescke. Néprajzi tanulmányok.* Dobó István Múzeum, Eger, 53–60.
- MNA
1992 *Magyar Néprajzi Atlasz,* II. 4. album. Szerk. BARABÁS Jenő, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MNL
1980 *Magyar Néprajzi Lexikon* III. kötet. Főszerk. ORTUTAY Gyula, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MTSz
1893-1901 *Magyar Tájszótár,* I-II. Szerk. SZINNYEI József, Hornyánszky Viktor könyvkereskedése, Budapest.
- PALÁDI-KOVÁCS Attila
1982 *A Barkóság és népe.* Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
1999 Közlekedés és szállítás, in: BODNÁR Mónika – RÉMIÁS Tibor szerk. *Tanulmányok a Bódva-völgye múltjából.* Gömöri Múzeum és Baráti Köre. Putnok, 348–372.
2009 Gyermekehordó kendők a felföldi magyar-szlovák kontaktzónában. *Ethnographia* 120. 3. 267–278.
- TÓTH Imre
2007 *Palóc tájszótár.* 2. kiadás. Nap Kiadó, Budapest.
- ÚMTSz
1979–2006 *Új Magyar Tájszótár,* 1–4. kötet. Főszerk. B. LŐRINCZY Éva. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VISKI Károly
1941 Bútorzat, in: VISKI Károly szerk. *A magyarság néprajza I.* Harmadik kiadás., Egyetemi Nyomda, Budapest, 217–254.

A kosolyó és a bellő bölcsőnév elterjedtsége

1. Bernecebaráti, Tóth I. 2007. 154; 2. Ipolybolyk (Bol'kovce), MNA gyűjtőfüzet; 3. Rimóc, Csilléry K. 1966. 23; 4. Maconka, ÚMTSZ 3. 503. és MNA gyűjtőfüzet; 5. Óbást (Stará Bašta), ÚMTSZ 3. 503; 6. Medvesalja, Dám L. – D. Rác M. 1986. 126; 7. Bárna, MNA gyűjtőfüzet; 8. Bodony, MNA gyűjtőfüzet; 9. Erdőkövesd, MNA gyűjtőfüzet; 10. Mátraderecske, Lukács L. 1978. 58; 11. Mátraalja, ÚMTSZ 3. 503; 12; 12. Gömör-Torna m., TSz 1838. és MTSz I. 1185; 13. Szihalom, ÚMTSZ 3. 503; 14. Húgyag, ÚMTSZ I. 424; 15. Medvesalja, Dám L. – D. Rác M. 1986. 126; 16. Gömői Erdőhát, Hunfalvy J. 1867. 88; 17. Domaháza, Paládi-Kovács A. 1982. 68; 18. Zsíp (Žíp), ÚMTSZ I. 424; 19. Hanva (Chanava) MTSz I. 115; 20. Uppony, Herkely K. 1937. 367; 21. Palócság, MTSz I. 115; 22. Nagybalog (Velky Blh), MNA gyűjtőfüzet; 23. Cakó (Cakov) MNA gyűjtőfüzet; 24. Lévárt (Strelnice) MNA gyűjtőfüzet, 25. Sajógömör (Gemer) ÚMTSZ I. 424; 26. Berzété (Brzotin), MNA gyűjtőfüzet; 27. Trizs, MNA gyűjtőfüzet; 28. Felsőnyárád. Paládi-Kovács A. terepgyűjt. 1969; 29. Parasznya, MNA gyűjtőfüzet; 30. Tibolddaróc, MNA gyűjtőfüzet; 31. Lucska (Lúčka), Paládi-Kovács A. 1999. 366; 32. Szilice (Silica), Paládi-Kovács A. 1999. 366; 33. Szádelő (Zadiel), MNA gyűjtőfüzet; 34. Szögliget, MNA gyűjtőfüzet; 35. Szín, Paládi-Kovács A. 1999. 366; 36. Égerszög, Paládi-Kovács A. 1999. 366; 37. Szuhogy, MNA gyűjtőfüzet; 38. Tornaújfalú (Turmianska N. Ves), Paládi-Kovács A. 1999. 366; 39. Hídvégárdó, ÚMTSZ I. 424; 40. Tornanádaska, ÚMTSZ I. 424; 41. Komjáti, Paládi-Kovács A. 1999. 366; 42. Tornaszentandrási, Paládi-Kovács A. 1999. 366, 43. Szalonna, Paládi-Kovács A. 1999. 366; 44. Meszes, MNA gyűjtőfüzet; 45. Galvács, Paládi-Kovács A. 1999. 366; 46. Szendrő, Paládi-Kovács A. 1999. 366; 47. Borsod (Edelény), Paládi-Kovács A. 1999. 366; 48. Boldva, Paládi-Kovács A. 1999. 366.